

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Yazışma adresi
Correspondence address

Süreyya SARVAN
Akdeniz Üniversitesi,
Hemşirelik Fakültesi,
Çocuk Sağlığı ve
Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı,
Antalya, Türkiye

ssarvan@akdeniz.edu.tr

Bu makalede yapılacak atıf
Cite this article as

Akcan A., Akcan F., Sarvan S.
Akranlar Arasında Saldırgan
Davranışı Önleme Programının
Ortaokul Öğrencilerinin
Zorba Davranışlarına Etkisi

Akd Hemşirelik D 2024; 3(3): 99 - 108

Arzu AKCAN
Akdeniz Üniversitesi,
Hemşirelik Fakültesi,
Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı,
Antalya, Türkiye

Fatih AKCAN
Milli Eğitim Bakanlığı,
Antalya, Türkiye

Süreyya SARVAN
Akdeniz Üniversitesi,
Hemşirelik Fakültesi,
Çocuk Sağlığı ve
Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı,
Antalya, Türkiye

Geliş tarihi / Received : 11 Ekim 2024

Kabul Tarihi / Accepted : 25 Kasım 2024

Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programının Ortaokul Öğrencilerinin Zorba Davranışlarına Etkisi

The Effect of Peer Aggressive Behavior Prevention Program on Bullying Behavior of Secondary School Students

ÖZ Amaç

Ergenler arasında zorba davranışlar önlenerek sağlıklı nesil ve sağlıklı toplum hedefine ulaşmak daha mümkün olacaktır. Bu çalışma "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın ortaokul öğrencilerinin zorba davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma ön test-son test kontrol gruplu, yarı deneysel bir araştırmadır. İki ortaokulun 425 öğrencisi (236 girişim grubu, 189 kontrol grubu) ile yürütülmüştür. Girişim grubuna altı hafta boyunca öğrencileri, aileleri, okulu kapsayan etkinliklerle "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" uygulanmıştır. Veriler kişisel bilgi formu ve Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi ile toplanmıştır. Veriler SPSS 23.0 paket programında ki kare testi ile değerlendirilmiştir.

Bulgular

"Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın öğrencilerin bildirimlerine göre son test ve izlem (altıncı ay) ölçümlerinde zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayan olma durumlarında girişim ve kontrol grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Sonuç

"Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" ortaokul öğrencilerinin zorba davranışlarına etkisi açısından girişim ve kontrol grupları arasında fark yaratmasa da bu gruplara girmeyenlerin sayısında artış olmuştur. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" okul öğrencilerinin tamamının katıldığı çalışmalar ile tekrarlanabilir. Ayrıca program yeni girişimler, yeni yöntemler ile güncellenerek etkinliği değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler

Kurban, ortaokullar, saldırganlık, zorba

ABSTRACT

Aim

By preventing bullying behaviour among adolescents, achieving the goal of a healthy generation and a healthy society will be more possible. This study was conducted to determine the effect of "Peer Aggressive Behavior Prevention Program" on the bullying behaviour of secondary school students.

Method

This study is a quasi-experimental research with a pre-test-post-test control group. It was conducted with 425 students (236 in the intervention group, 189 in the control group) from two secondary schools. "Peer Aggressive Behavior Prevention Program" was implemented with activities involving students, families and the school for six weeks. Data were collected using a personal information form and the Olweus Student Bullying Questionnaire. The data were evaluated using the chi-square test in the SPSS 23.0 package program.

Results

According to the students' reports of the Peer Aggressive Behavior Prevention Program, in the post-test and follow-up (sixth month) measurements, it was observed that there was no statistically significant difference between the intervention and control groups in terms of being a bully, victim, bully/victim and non-participant ($p>0.05$).

Conclusion

Although "Peer Aggressive Behavior Prevention Program" did not make a difference between the intervention and control groups in terms of its effect on bullying behavior among secondary school students, there was an increase in the number of those who were not included in these groups. In future studies, the "Peer Aggressive Behavior Prevention Program" can be repeated with studies involving all school students. In addition, the program can be updated with new initiatives and new methods and its effectiveness can be evaluated.

Keywords

Aggression, bullying, secondary schools, victimization

Alanla İlgili Bilinenler

- Zorbalık saldırgan davranışın bir türüdür.
- Zorbalıkta zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayan tüm çocuklar bu davranıştan olumsuz etkilenir.
- Zorbalığı önlemeye yönelik birçok müdahale programı geliştirilmiştir.

Makalenin Alana Katkısı

- "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın içeriği yeniden düzenlenip geliştirilebilir.
- "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" farklı gruplarda uygulanarak değerlendirilebilir.

GİRİŞ

Saldırgan davranışın bir alt türü olan zorbalık özellikle daha genç, daha küçük, daha zayıf ya da göreceli olarak başka dezavantajlı durumu olan diğer insanlara ısrarla yapılan tehdit edici ve saldırgan fiziksel davranış ya da sözlü kötüye kullanma olarak belirtilmektedir (1). Akran zorbalığını ilk ele alan Dan Olweus da zorba davranışlarda güç dengesizliğinin, tekrarlanan ve bilinçli ve kasıtlı zarar vermenin üç önemli özellik olduğunu belirtmiştir (2). Genel olarak zorbalık doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır (3,4). Kişiler zorba, kurban, hem zorba hem kurban olabilirler (5). Zorba davranışların risk faktörleri arasında yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler, aile özellikleri, okul çevresi, suça karışma, aile içi şiddete maruziyet, mental sorunlar, ebeveyn tutumları, yoksulluk, toplum özellikleri yer alabilmektedir (3,6). İstatistikler zorbalığın okullarda yaygın bir şekilde bulunduğunu göstermektedir (3). Yaşa, cinsiyete, zorbalık türüne göre farklı oranlar olduğu görülmekle birlikte, dağılımın %2 ile %42 arasında değiştiği belirtilmektedir (6-8). Türkiye'de ise 6-17 yaş arasındaki çocukların %13.8'inin kurban rolünde olduğu görülmektedir (9). Ne yazık ki zorba ve/veya kurban olmanın çeşitli etkileri olabilmektedir. Kısa sürede karşılaşılacak etkiler arasında yalnızlık, dışlanma, depresyon, öfke, kaygı, intihar düşünceleri, sağlık sorunları, uykusuzluk, sosyal aktivitelerden uzaklaşma, umutsuzluk, güvensiz hissetme, okulu sevmeme, akademik başarıda düşme sayılabilir. Ancak uzun vadede ilişki sorunları, suça karışma, ruhsal hastalıklar, depresyon, madde bağımlılığı, yaygın anksiyete bozukluğu, intihar eğilimi ortaya çıkabilmektedir (3,10, 11). Bu sorunların yaşanmaması için zorbalıkla mücadele etmek önemli bir eylemdir. Şiddetin sona erdirilmesine yönelik stratejiler arasında zorbalık da ele alınmaktadır (12). Zorbalıkla savaşta çocuktan başka aile, okul çalışanları, okul ortamı, diğer öğren-

ciler ve onların velileri de yer almalıdır (3,4,10). Bu mücadelede çeşitli konularda eğitimler, duyguları tanıma/yönetme, iletişim, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal medya etkili olabilmektedir (10,13-15). Zorbalığın daha düşük empati ve hoşgörü (16,17) düzeyine sahip oldukları, hatta empati yapmadıkları ve mağdurun bu davranışı hakkettiğine inandıkları görülmektedir (18,19). Öfkenin zorba davranışlarda etkili olduğu da başka bir bulgudur (20,21). Ayrıca öfke kontrolünün (21) ve problem çözme becerisinin zorbalık eğilimi düzeyleriyle de negatif ilişkili oldukları belirlenmiştir (22). Bu bilgilere dayanarak hazırlanan Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programının akran zorbalığı davranışlarına olumlu etkisinin olacağı düşünülmektedir. Özellikle bu olumlu etkinin altıncı ayda görülmesi zorbalığın uzun vadede ortaya çıkan travmatik etkilerinden koruyabilir. Programda hem çocuğun hem ailenin hem de okulun girişimlerde eş zamanlı olarak aktif tutulmasının bu etkide önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Nitekim hemşireler güvenli okul ortamının oluşturulmasında; öğrenci, aile ve okul arasında güvenli bağların kurulmasında; çocukların bu alanda en yüksek potansiyellerine ulaşabilmesine olanak sağlayan temelleri oluştururlar (4). Sonuç olarak sağlıklı nesil ve sağlıklı toplum hedefine ulaşmanın adımlarından biri de bu çalışma olabilir. Bu araştırmanın amacı "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın ortaokul öğrencilerinin zorba davranışlarına etkisini belirlemektir.

Araştırmanın hipotezi

Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı uygulanan girişim grubunun kontrol grubuna göre son test ve izlem döneminde,

- 1.Zorba davranışları olan öğrenci sayıları azdır (H1.1).
- 2.Kurban davranışları olan öğrenci sayıları azdır (H1.2).
- 3.Zorba/kurban davranışları olan öğrenci sayıları azdır (H1.3).
- 4.Zorba ve/veya kurban davranışlara katılmayan öğrenci sayıları fazladır (H1.4).

YÖNTEM

Araştırma Türü

Bu çalışma, ön test-son test kontrol gruplu, yarı deneysel bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'nin güneyinde bir ilin aynı merkez ilçesinde iki ortaokula kayıtlı tüm öğrenciler (N=658) oluşturmuştur. Okulların bulunduğu ilçe, nüfus yoğunluğunun yüksekliği açısından ilin ikinci sırasında yer almaktadır. Girişim ve kontrol grubunun sosyoekonomik ve kültürel açıdan benzer özelliklerde olabilmesi için tek ilçe alınmıştır. İlçedeki okullar basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu çalışmada evrenin tamamına ulaşılması hedeflen-

ek, örneklem seçimine gidilmemiş olup, çalışmaya dahil olmayı kabul eden ve velileri tarafından katılımı onaylanan öğrenciler örnekleme (n=425) oluşturmuştur. İki okul kura yöntemi ile girişim ve kontrol grubu olarak ayrılmıştır. Çalışmada kullanılan Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Anketi'nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasında beşinci sınıflar yer almadığından ve program geliştirme aşamasında danışılan uzmanların da önerisiyle çalışmaya sadece altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. Girişim ve kontrol grubu okullarında onar şube ve sırasıyla 308 ve 350 öğrenci bulunmaktadır. Girişim (n=236) ve kontrol (n=189) grubunda yer alan okulların çalışmaya katılan öğrencileri sınıf düzeyi, cinsiyet, tanı konulmuş hastalık gibi değişkenler açısından birbirine benzerdir (Tablo 2). Çalışmada program araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Ancak katılımcılar hangi grupta olduğunu bilmemektedir. Araştırma bu yönüyle tek kör bir araştırma özelliği taşımaktadır. Çok gözlü ki kare analizi için yapılan post-hoc güç analizinde çalışmanın gücü %95 güven aralığında 0.95 olarak bulunmuştur. Çalışmaya dahil edilme kriterleri; öğrencinin altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflardan birine kayıtlı olması; öğrencinin ve velisinin çalışmaya katılmayı onaylamasıdır. Çalışmadan dışlanma kriteri öğrencinin kaynaştırma öğrencisi olması, çıkarılma kriterleri ise öğrencinin ve/veya anne-babasının programı tamamlamaması ve öğrencinin ve/veya anne-babasının çalışmanın herhangi bir aşamasında çekilmek istemesidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, kişisel bilgi formu ve Tıprıdamaz Sipahi ve Karababa (2018) (23) tarafından Türkçeye uyarlanan Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Anketi ile toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya dahil olan öğrencilerin kişisel özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Açık uçlu ve çoktan seçmeli 12 sorudan oluşan bu form öğrencinin hastalık durumu, araç gereç (gözlük, işitme cihazı, diş protezi, tekerlekli sandalye vb.) kullanma durumu, anne babanın birlikte yaşama durumu, anne ve baba yaşı, anne ve baba öğrenim durumu, anne ve baba çalışma durumu, aile gelirinine ilişkin algıları ve televizyon izleme süresine ilişkin bilgiler içermektedir (24,25,26). Kişisel bilgi formu öğrenciler tarafından doldurulmuştur.

Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı (OÖAZ) Anketi: İlk ve orta öğretim öğrencilerindeki akran zorbalığını ölçmek amacıyla 1996 yılında Dan Olweus tarafından oluşturulan anket 8 -16 yaş grubundaki üçüncü sınıf ve lise çağı arasındaki öğrenciler için geliştirilmiştir. Otuz dokuz maddeden oluşan Likert tipi bir ankettir. Anketin başında akran zorbalığının detaylı tanımını bulunur ve bu tanım anketi uygulayacak kişi tarafından öğrencilere sesli olarak okunur. Anketteki zaman aralığı ya da referans periyot en az altı ya da sekiz hafta olmalıdır. Ankette akran zorbalığına konu olan davranışlar da ayrıntılı olarak

açıklanarak sorgulanmaktadır. Anket içindeki zorbalık tanımından sonra genel bir soru bulunmaktadır: "Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına ne sıklıkta uğradın?". Sorudan sonra beş şık gelmektedir. Anketin ikinci bölümünde aynı sorunun zorbalık yapma ile ilgili şekli de bulunmaktadır: "Geçtiğimiz aylarda okulda bir ya da birkaç öğrenciye akran zorbalığı yapılırken sen ne sıklıkta katıldın?" (23). Anketin değerlendirilmesinde puan kullanılmamaktadır, kestirim noktası dikkate alınmaktadır. Anketin zorba, kurban, zorba/kurban olmak açısından kestirim noktası sorgulanan eylemin "Bir ay içinde 2 ya da 3 kez veya daha sık" gerçekleşmesi olup, anketin 4-13. sorularında kestirim noktasının üstünde herhangi bir yanıtın işaretlenmiş olması kurban; 24-33. sorularda aynı koşulu sağlama zorba; her iki bölümde yer alma ise zorba/kurban olmayı getirirken, ilk iki grupta da yer almayanlar zorba ve kurban olmayanlar (katılmayanlar) olarak adlandırılır (23). Tıpırdamaz Sipahi ve Karababa (2018) tarafından altıncı ve yedinci sınıflarla Türkçe uyarlaması yapılan anketin Cronbach alfa değeri 0.81 olarak bulunmuştur.

Girişim Programının Geliştirilmesi

"Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" ortaokul öğrencilerinde akranlar arasındaki zorba davranışları önlemek amacıyla geliştirilmiştir. Programda öğrencilerin erken dönemde kendilerini tanımları ve duygularını fark edebilmeleri, zorba davranışa başvurmak yerine çözüm aramaları, var olan olumsuz duygu ve davranışlarını değiştirmeleri amaçlanmıştır. Literatürde saldırgan davranışı

önlemede etkili olduğu görülen alanlar (Duyguları tanıma ve ifade etme, empati kurma, öfke kontrolü, sorun çözme ve toplumsal değerler) girişimlerde yer almıştır. Bu programda girişim grubundaki öğrencilere ve anne/babalara yönelik yapılan müdahaleler, öğrencilerin programına yönelik aile etkinlikleri ve okulda etkinliğin duyurulması yer almaktadır (14). Program oluşturulduktan sonra Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ve Halk Sağlığı Hemşireliği alanında üç öğretim üyesinden e-posta yolu ile görüş alınmıştır. Görüşler alındıktan sonra programa son şekli verilmiştir. Üç öğrenci ve ebeveynleri ile bir ay içinde ön uygulamalar tamamlanmıştır. Ön uygulamaya alınan öğrenciler örneklemde yer almamaktadır.

Verilerin Toplama Süreci

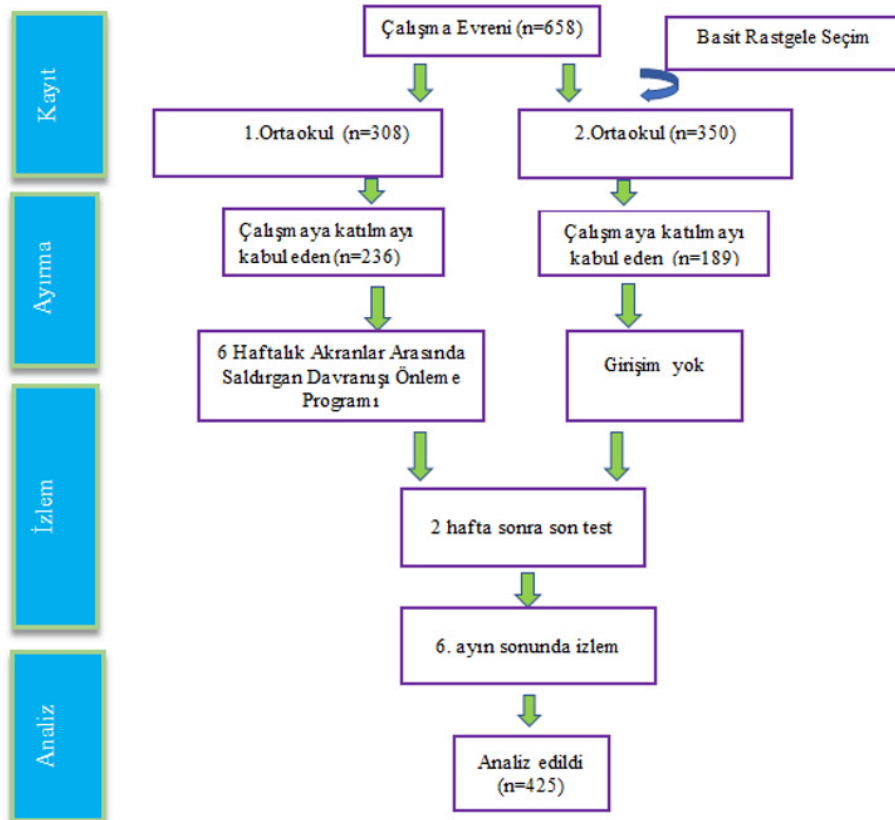
"Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" etkinlikleri her hafta eş zamanlı olarak yapılmıştır. Girişim ve kontrol gruplarında ön test alındıktan sonra hem ailelerin hem öğrencilerin farkındalıklarını sağlamak amacıyla girişim grubu öğrencilerine "zorbalığı önleyebiliriz" isimli broşür dağıtılmıştır. Sonraki hafta ise altı haftalık "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" başlatılmıştır (14). Program içeriği Tablo 1'de verilmiştir. Girişim grubu öğrencilerine her hafta ardışık iki günde (bir gün dört, diğer gün üç gruba) yedi kez, anne/babalara ise öğrencilerin etkinliklerinden sonraki günde sabah ve öğleden sonra oturumları olmak üzere günde iki kez girişimler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı (14)

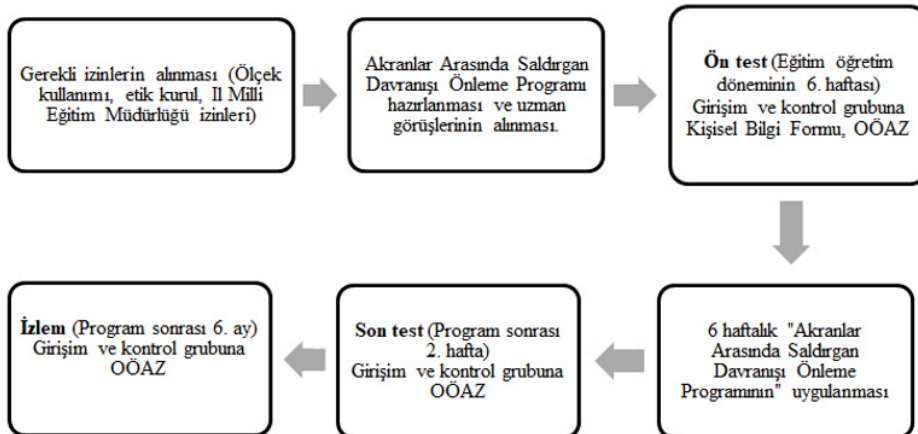
Haftalar	Öğrencilere yönelik etkinlikler	Anne/babalara yönelik etkinlikler	Öğrencilerin programına yönelik aile etkinliği	Okulda etkinliğin duyurulması
1. Hafta	Duyguları Tanıma	Ergenlik Dönemi (11-14 Yaş) Özellikleri	Bir hafta boyunca duygu günlüğü tutma	Okul panosunda öğretmenleri ve diğer okul çalışanlarını bilgilendirmeye yönelik; öğrencilerin ise bilgilerini pekiştirmeye yönelik açıklamaların haftalık olarak duyurulması.
2. Hafta	Duyguları İfade Etme	Ergenle iletişim: Temel kavramlar	Duyguların bedendeki belirtilerine ve ifade etmeye yönelik bulmaca çözme	
3. Hafta	Empati Kurma	Ergenle iletişim: "Ben" dili	Verilen senaryoda uygun olmayan empatik yaklaşımı fark etme ve uygun empatik yaklaşımı açıklama	
4. Hafta	Öfke kontrolü	Ergenle iletişim: Empati Kurma	Bir hafta boyunca davranış çizelgesi uygulama	
5. Hafta	Sorun çözme	Ergenle iletişim: Sorun çözme, anne-baba-ergen çatışmaları	Çatışma için belirlenen mücadele alanına yönelik davranış değişikliği gerçekleştirme	
6. Hafta	Toplumsal Değerler	Öfke Kontrolü	Toplumsal değerler sözlüğü oluşturma	

Ebeveyn etkinlikleri ise öğrenci oturumlarının sonunda açıklanarak verilmiştir. Girişimler okulun bilgisayar laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Gruplar planlanan zamanlarda bu laboratuvara gelmişlerdir. Girişimler içinde öğrenme düzeyini ölçme amacıyla herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Her hafta cuma günü bir hafta boyunca panoda kalacak şekilde o haftanın etkinliği konusunda bilgilendirme metinleri panoda yer almıştır. Böylelikle öğrenci, veli ve okul çalışanlarının programda yer almaları sağlanmıştır. Aile etkinlikleri ise bir sonraki haftanın öğrenci etkinliği gününde kontrol edilmiştir. Girişimler tamamlandıktan iki hafta sonra son test ve altıncı ayda izlem testi alınmıştır. Formlar doldurulurken yüz yüze ortamda,

öz değerlendirme yöntemiyle alınmıştır. Girişim programı, izlem testi alındıktan sonra kontrol grubunda yer alan ve etkinliklere katılmaya gönüllü öğrencilere ve ailelerine de üç hafta içinde uygulanmıştır. Girişimler, öğrenciler ve veliler gruplara ayrılarak haftada dört gün olacak şekilde, okulun belirlediği derslikte uygulanmıştır. Bu çalışmanın tasarımı ve raporun yazımında, yarı deneysel çalışmaların dizaynı ve raporlanmasında kullanılan The TREND (Transparent Reporting of Evaluation with Nonrandomized Designs) Statement adlı rehberin kontrol listesindeki ilkeler esas alınmış olup, akış diyagramı ise Şekil 1'de verilmiştir (27). Araştırma süreci ise Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 1. Çalışmanın girişim ve karşılaştırma grupları TREND akış şeması

Şekil 2. Çalışma süreci

Verilerin Değerlendirilmesi

Girişim ve kontrol grubunun tanıtıcı özelliklerinin karşılaştırılmasında ve her iki grupta "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın zorba davranışlar üzerindeki etkisinin belirlenmesinde, ki-kare testi kullanılmıştır. Analizler için Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 23.0 programı kullanılmış olup, istatistiksel önemlilik düzeyi $p < 0.05$ alınmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmayı yürütmeden önce üniversitenin Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni (09.12.2015, No: 366), çalışmanın yapıldığı okullar için İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden kurum izni ve örneklem grubunda yer alan öğrencilerden ve velilerinden yazılı onam alınmıştır. Ayrıca OÖAZ anketinin çalışmada kullanımı için izin alınmıştır. Çalışma tamamlandıktan sonra kontrol grubuna da "Akran-

lar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" uygulanmıştır.

BULGULAR

Girişim ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ($n=425$) tanıtıcı özellikleri incelendiğinde %40.8'inin yedinci sınıf olduğu, %53.4'ünün kız öğrencilerden olduğu, %91.5'inin tanı konulmuş hastalığının olmadığı, %80.7'sinin araç gereç kullanmadığı, %86.8'inin anne babasının birlikte yaşadığı, %65.9'unun annesinin ve %68'inin babasının 35-44 yaş aralığında olduğu, %63.5'inin ekonomik durumunu orta olarak algıladığı, %76.2'sinin okulu sevdiği, %79.1'inin dört ve daha fazla iyi arkadaşına sahip olduğu, %56.7'sinin 1-3 saat arasında tv izlediği belirlenmiştir. Girişim ve kontrol grubu bu tanıtıcı özellikler açısından incelendiğinde ise benzer özellikler gösterdiği saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin tanıtıcı özellikleri

Özellikler	Girişim Grubu (n=236)		Kontrol Grubu (n=189)		X ²	p	
	n	%*	n	%*			
Sınıfı	Altı	88	59.1	61	40.9	2.009	0.366
	Yedi	88	51.5	83	48.5		
	Sekiz	60	57.1	45	42.9		
Cinsiyeti	Kadın	120	52.9	107	47.1	1.402	0.236
	Erkek	116	58.6	82	41.4		
Tanı konulmuş hastalık	Var	23	63.9	13	36.1	1.113	0.291
	Yok	213	54.8	176	45.2		
Araç gereç kullanımı	Kullanıyor	40	48.8	42	51.2	1.874	0.171
	Kullanmıyor	196	57.1	147	42.9		
Anne babanın durumu	Birlikte yaşıyorlar	210	56.9	159	43.1	2.163	1.141
	Ayrı/yalnız yaşıyorlar	26	46.4	30	53.6		
Anne yaşı	25-34 yaş	60	61.2	38	38.8	2.204	0.332
	35-44 yaş	153	54.6	127	45.4		
	45 yaş ve üstü	23	48.9	24	51.1		
Baba yaşı	25-34 yaş	7	46.7	8	53.3	2.553	0.466
	35-44 yaş	168	58.1	121	41.9		
	45 yaş ve üstü	57	50.4	56	49.6		
	Kayıp	4	50.0	4	50.0		
Ekonomik durum algısı	İyi	70	51.5	66	48.5	1.336	0.513
	Orta	155	57.4	115	42.6		
	Kötü	11	57.9	8	42.1		
Okulu sevme durumu	Seviyor	175	54.0	149	46.0	2.362	0.307
	Kararsız	51	63.0	30	37.0		
	Sevmiyor	10	50.0	10	50.0		
Sahip olduğu iyi arkadaş sayısı	Hiç	9	56.3	7	43.7	2.842	0.241
	1-3	47	64.4	26	35.6		
	4 ve daha fazla	180	53.6	156	46.4		
TV izleme süresi	Hiç	6	42.9	8	57.1	2.360	0.501
	1 saatten az	71	53.0	83	47.0		
	1-3 saat	136	56.4	105	43.6		
	4 saat ve daha fazla	23	63.9	13	36.1		

X²=Ki kare testi

* Satır yüzdeleri alınmıştır.

Katılımcıların Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketine göre akran zorbalığı durumlarının analizi Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre girişim ve kontrol grubunun "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" öncesinde, sonrasında ve izlemde zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayan grupları

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür, sırasıyla $p=.923$, $p=.504$, $p=.166$. Üç ölçümde de istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmayan bu sonuç araştırmanın hipotezlerini desteklememektedir.

Tablo 3. Girişim (n=236) ve kontrol (n=189) grubundaki öğrencilerin akran zorbalığı durumlarının karşılaştırılması

Akran Zorbalığı Durumu	Ön test				Son test				İzlem (6. ay)			
	Girişim		Kontrol		Girişim		Kontrol		Girişim		Kontrol	
	n	%*	n	%*	n	%*	n	%*	n	%*	n	%*
Zorba	6	2.5	7	3.7	13	5.5	7	3.7	9	3.8	5	2.6
Kurban	57	24.2	45	23.8	41	17.4	34	18.0	45	19.1	22	11.6
Zorba/Kurban	16	6.8	13	6.9	18	7.6	9	4.8	13	5.5	11	5.8
Katılmayan	157	66.5	124	65.6	164	69.5	139	73.5	169	71.6	151	79.9
X ²	0.483				2.347				5.082			
p	0.923				0.504				0.166			

X²=Ki kare testi

TARTIŞMA

Günümüzde halen önemli halk sağlığı sorunları arasında yer alan akran zorbalığı ve akran zorbalığını önlemeye yönelik çalışmalar güncelliğini korumaktadır. Bu çalışmada ortaokul öğrencileri arasındaki zorba davranışları önlemek amacıyla geliştirilen "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın öğrencilerin bildirimlerine göre zorba, kurban, zorba/kurban, katılmayan olma durumlarında istatistiksel bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Alanda çeşitli önleme çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. İngiltere'de 40 okulla yapılan çalışmada üç yıllık bir müdahale sonucunda zorbalık puanı girişim grubunda kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur (28). İspanya'da 22 okulda yapılan yarı deneysel bir çalışmada akran rehberliği temelli bir okul müdahalesi uygulamasından sonra deney grubunda zorbalık davranışı ve akran mağduriyetinde önemli bir azalma olduğunu gösterilmiştir (29). Chatters ve Zalaquett (2018)'in akran zorbalığını önlemek için geliştirdikleri programı uyguladıkları çalışmada girişim grubunun zorbalık düzeylerinde belirgin düşüş gözlenmiştir (30). Akran zorbalığı mağduru öğrenciler ile yapılan randomize kontrollü bir çalışmada sekiz haftalık Benlik Saygısı Geliştirme Programı uygulanan girişim grubunda mağduriyetin kontrol grubuna göre azaldığı görülmüştür (31). Yine zorba ve kurban puanı yüksek ergenlerle yapılan çalışmada girişim grubunun zorbalık düzeylerinde azalma ve bu azalmanın iki ay sonunda da devam ettiği belirlenmiştir (32). Yüksek zorbalık düzeyine sahip öğrencilerle yapılan başka bir çalışmada da girişim grubunda kontrol grubuna göre zorbalık düzeyinde azalma görülmüştür (33). Yine zorbalık düzeyi yüksek 24 öğrenciyle yapılan başka bir çalışmada akran zorbalığını önlemeye yönelik psikoeğitim programının öğrencilerin zorbalık düzeyini olumlu etkileyerek azalttığı ortaya konmuştur. Ayrıca bu sonuçların iki ay devam ettiği saptanmıştır (34).

Bu araştırmaların sonuçları bizim çalışmamız ile benzerlik göstermemektedir. Ancak bizim çalışmamızda örneklem sadece mağdur ya da zorbayı değil, okul popülasyonundan gönüllü her öğrenciyi içermektedir. Ayrıca çalışmamızda kullanılan ölçeğin özelliği gereği zorbalık ve/veya mağduriyetin düzeyi belirlenememiştir. Başka bir çalışmada ise uzun süredir Olweus Zorbalığı Önleme Programı'nın uygulandığı Litvanya'da özellikle kızlarda zorbalık oranlarında belirgin bir azalma olduğu belirlenmiş; ancak sınıf düzeyinin yüksek olduğu grupta belirgin bir azalmaya rastlanmamıştır (35). Çalışmamızın sonucu sınıf düzeyinin yüksek olduğu grupla benzerlik gösterse de diğer gruplarla olan bulgudan farklıdır. Ancak başka bir çalışmada öne sürülen bir görüş de akran zorbalığı önleme programlarının yaş ilerledikçe etkisinin azaldığı yönünde olması da dikkat çekicidir (36). Ayrıca Litvanya'da yapılan çalışmadaki yaşlarla ilgili farklılığın programa katılma isteğinin az olmasıyla yorumlandığı göze çarpmaktadır (35). Bu durum çalışmamızdaki girişim grubunun yaklaşık dörtte biri ve kontrol grubunun yaklaşık yarısının katılmış olmasının akran zorbalığı davranışlarında bir farklılığın olmamasına neden olabileceğini düşündürmektedir. Bir meta analiz çalışmasında tüm okul yaklaşımının etkili olduğu (37) bilgisi de çalışmamızdaki bu katılım oranlarının ne yazık ki zorba davranışlarda anlamlı bir değişikliğe götürmediği olasılığını belirginleştirmektedir. Aynı meta analiz çalışmasında zorbalığa etkisi olmayan hatta istatistiksel olarak anlamlı olmasa da zorbalık ve mağduriyette artış görülen programların da mevcut olduğu belirtilmektedir (37). Yapılan bir çalışmada 18 aylık bir zorbalık önleme programı sonrası programı tamamlamayanlarda mağduriyette bir düşüş olmadığı, ancak programı tamamlayanlarda zorbalıkta anlamlı bir düşüş olduğu görülmüştür (38). Yine zorba davranışlar açısından bakıldığında çalışmamız bu bulgu ile benzerlik göstermese de, mağduriyet açısından benzer sonuçlar vermiştir.

Ancak bizim geliştirdiğimiz programın altı hafta gibi kısa bir sürede uygulanmış olması da elde edilen sonucu etkilemiş olabilir.

Çalışmamızda zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayan gruplarında hem son testte hem de izlemde anlamlı bir farklılığın çıkmamış olması araştırmacıları daha sonraki çalışmalarda dikkat edilmesi gereken unsurları belirlemeye itmektedir. Örneğin girişim sonrası sınırlı sayıda sınıf gözlemleri ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda müdahalenin etkili olduğu belirlenen çalışmada, girişimin öğrencilerde duygularını ifade etme, farklılıklara saygı, mültecilere karşı farkındalık ve zorbalıkla başa çıkma konularında olumlu değişiklikler yarattığı ve bu konularda öğrencilerin deneyimledikleri sorunlara yeni çözümler üretmede etkili olduğu gösterilmiştir (36). Bu sonuç "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nın zorbalığa ya da mağduriyete etkisi olmasa da sosyal becerilere etkisi olabilir düşüncesini açığa çıkarmıştır. Bu düşünceden yola çıkarak zorba davranışlara yönelik hazırlanan programlarda ara değerlendirmelerle hangi alanlara etkisinin olduğunun ölçülmesi, hatta değerlendirmelerde öğrencilerin, velilerin ve öğretmenlerin de görüşüne başvurulması akla gelmektedir. Aslında çalışmalarda akran zorbalığını önlemek için öğretmenler tarafından daha etkili bir rehberlik anlayışının benimsenmesi, aileleri bu konuda bilinçlendirme (13,39), öğrencileri fiziksel-sosyal aktivitelere yönlendirme, teknoloji kullanımını sınırlandırma, değerler eğitimi verme, öğrencilere empati duygusunu kazandırma (39); ekonomik ilişkileri iyileştirme, yaptırım uygulama, sosyal medyadan yararlanma (13) önerilmektedir. Akran zorbalığına maruz kalmış öğrenciler ise akran, aile ve öğretmen desteğinin, alternatif arkadaşlıklar kurmanın, çeşitli sportif ve sanatsal etkinlikler yapmanın kendilerini daha iyi hissetmelerini sağladığını belirtmişlerdir (40). Nitekim yaptığımız bu çalışmada beklenen sonuca ulaşamadığı görülmüştür. Okullardaki tüm öğrencilerin çalışmaya katılmamış olması bu sonuca götüren önemli bir unsur olabilir. Diğer bir ifadeyle programa katılmayanlarla katılanların etkileşimi müdahalenin etkisini sınırlamış olabilir. Aslında en azından "katılmayan" kategorisi incelendiğinde istatistiksel olarak etkili olmasa da hem girişim hem kontrol grubunda bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Ölçümlerin üç kez yapılması kontrol grubunda farkındalığın artmasına neden olmuş olabilir, hatta zorbalığa ilişkin toplumsal ilgi ve okullarda zorbalığa yönelik içeriklerin olması bu sonucun elde edilmesinde etkili olabilir. Her ne kadar çalışma sonucu hipotezleri desteklememiş olsa da toplumsal fayda açısından düşünüldüğünde her iki grupta zorba davranışlarla ilgili "katılmayan" grubundaki küçük artış umutları pekiştirmesi açısından değerlidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma iki okulun öğrencileri ile sınırlıdır ve bir eğitim öğretim döneminde kayıtlı öğrencileri içerir. Ayrıca girişim grubunun çalışmaya katılım oranı %76.6, kontrol grubunun katılım oranı ise %54 ile sınırlı kalmıştır. Araştırmanın planlama aşamasında örneklem sayısının güç analizi ile hesaplanmamış olması ise başka bir sınırlılığı olarak belirtilebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" ortaokul öğrencilerinin zorba davranışlarına etkisi açısından girişim ve kontrol grupları arasında fark yaratmamıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı"nda öğrencilerin, öğretmenlerin ve ailelerin görüşleri alınarak düzenlemeler yapılması; mümkün olduğunca okul öğrencilerinin tamamının (tüm öğrenci, veli ve çalışanların) katıldığı kapsamlı çalışmalar ile tekrarlanması; girişimlerin daha sık aralıklarla ve uzun süreli planlanması; zorbalığı ve/veya mağduriyeti azaltmaya yönelik hedefli programlar denenmesi önerilebilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmayı yürütmeden önce üniversitenin Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni (09.12.2015, No: 366), çalışmanın yapıldığı okullar için İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden kurum izni ve örneklem grubunda yer alan öğrencilerden ve velilerinden yazılı onam alınmıştır. Ayrıca OÖAZ anketinin çalışmada kullanımı için izin alınmıştır. Çalışma tamamlandıktan sonra kontrol grubuna da "Akranlar Arasında Saldırgan Davranışı Önleme Programı" uygulanmıştır.

Yazar katkıları

Fikir/Kavram AA, FA, SS; Tasarım: AA, FA, SS; Danışmanlık: AA, FA, SS; Veri Toplama/İşleme: AA, FA; Analiz/Yorumlama: AA, FA, SS; Literatür Taraması: AA, FA, SS; Yazma AA, FA, SS; Eleştirel İnceleme: AA, FA, SS

Çıkar çatışması

Yazarların bu makalenin içeriği ile ilgili olarak beyan edecekleri herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Çalışmaya katılan tüm öğrencilere ve ailelerine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. American Psychological Association. APA dictionary of psychology. 2018. Erişim adresi: https://dictionary.apa.org/bullying?_gl=1*169mxvo*_ga*mjezmjk1ode5lje3mtu2njgzmdc.*_ga_szxlgdjgnb*mtcxnty2odmwny4xljeumtcxnty2odm1ms4wljauma. [Erişim tarihi 03.04.2024].
2. Olweus, D. Bullying at school: Understanding children's worlds. Oxford, MA: Blackwell Publishing; 1993.
3. Doğan A, Vural Yüzbaşı D. Akran Zorbalığı Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışmanlar İçin Kitapçık. M. Açar M, Aydın E. (eds). 1. baskı. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası, Ankara; 2021.
4. Marshall B, Roberts KJ. Bullying in the school setting. In Loschiavo J. (Ed.) School nursing: The Essential reference. Springer Publishing, New York, 2021. p. 301-312.
5. Olweus D. Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire (OBVQ) [Database record]. APA PsycTests. 2006.
6. World Health Organization. Youth violence. 2023. Erişim adresi: <https://www.who.int/en/newsroom/fact-sheets/detail/youth-violence> [Erişim Tarihi 09.05.2024].
7. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Bullying at school and electronic bullying. 2021. Erişim adresi: <https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/a10> [Erişim Tarihi 15.04.2024].
8. Centers for Disease Control and Prevention. Youth violence prevention about bullying. 2024. Erişim adresi: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/bullyingresearch/fastfact.html> [Erişim Tarihi 03.04.2024].
9. Türkiye İstatistik Kurumu. Türkiye çocuk araştırması, 2022. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744> [Erişim Tarihi 03.04.2024].
10. Ayanoğlu M, Dilmen Bayar B. Çocuklarda akran zorbalığı ve etkileri. İçinde: Basatemur İ (Ed). 6th International Congress of Multidisciplinary Studies in Medical Sciences Liberty Academic Publishers, New York; 2023. ss.53-60.
11. Copeland WE, Wolke D, Angold A, Costello EJ. Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. JAMA psychiatry, 2013;70(4), 419-426.
12. World Health Organization. INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. 2016. Luxembourg. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/inspire-seven-strategies-for-ending-violence-against-children> [Erişim Tarihi 15.03.2021].
13. Bayar A, Balcı, M. Okul rehber öğretmenlerinin bakış açısından akran zorbalığı ve çözüm yolları. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD). 2023;10(4): 87-105
14. Akcan A, Akcan F, Sarvan S. Ortaokul öğrencilerinde zorba davranışların önlenmesine yönelik bir girişim programı. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. 2016;5: 259-265.
15. Tardu A, Akcan A. Ergenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı ile zorba davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Hemşirelik Bilimi Dergisi. 2021;4(2), 59-65.
16. Segura L, Estévez JF, Estévez E. Empathy and emotional intelligence in adolescent cyberaggressors and cybervictims. International Journal of Environmental Research and Public Health, 2020;17(13), 4681.
17. Zych I, Ttofi MM, Farrington DP. Empathy and callous-unemotional traits in different bullying roles: A systematic review and meta-analysis. Trauma, Violence & Abuse, 2019;20, 3-21.
18. Öztürk A, Tezel A, Öztürk FÖ. Bir ortaöğretim kurumunda akran zorbalığının değerlendirilmesi. Konuralp Tıp Dergisi, 2019; 11(1), 82-88.
19. Sarı B, Demirbağ BC, 2019. İlk ve ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığının sosyodemografik değişkenler açısından değerlendirilmesi: İlçe örneği. Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 2019;1(3), 119-131.
20. Çelen Ç, Çöp E, Şenses Dinç G, Hekim Ö, Görker Z, Sekmen E, Üneri ÖŞ. Çocuk psikiyatrisi polikliniğine başvuran ergenlerde akran zorbalığı ile siber zorbalık ve öfke ifade tarzlarının ilişkisi. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 2020; 14, 108-118.

21. Hisar T, Kazan Kızılkurt Ö, Dilbaz N. 15-25 yaşları arasındaki madde kullanım bozukluğu olan bireylerde öfke ve aile işlevlerinin zorbalık davranışı üzerine etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2020;21, 1-8.
22. Demirel S. İlkokul öğrencilerinin teknoloji bağımlılığı düzeyleri ile problem çözme becerileri, akran zorbalığı ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi; 2022
23. Tıprıdamaz Sipahi H, Karababa AO. Olweus öğrenciler için akran zorbalığı anketinin Türkçeye ve Türkiye'ye uyarlanması ve geçerlilik, güvenilirlik analizi. *Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine*. 2018;57(4):222-227
24. Kartal H, Bilgin A. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığın nedenleri ile ilgili algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2012; 11(1): 25-48.
25. Ergün D. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ortaöğretim 6., 7., ve 8. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı yaygınlığı ve risk faktörlerinin belirlenmesi, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011.
26. Gray WN, Kahhan NA, Janicke DM. Peer victimization and pediatric obesity: A review of the literature. *Psychology in the Schools*, 2009;46(8):721-727
27. Des Jarlais DC, Lyles C, Crepaz N, Trend Group. Improving the reporting quality of nonrandomized evaluations of behavioral and public health interventions: the TREND statement. *Am J Public Health*. 2004;94(3): 361-366.
28. Bonell C, Allen E, Warren E, McGowan J, Bevilacqua L, Jamal F, et al. Effects of the Learning Together intervention on bullying and aggression in English secondary schools (INCLUSIVE): a cluster randomised controlled trial. *The Lancet*, 2018;392(10163), 2452-2464.
29. Ferrer-Cascales R, Albaladejo-Blázquez N, Sánchez-SanSegundo M, Portilla-Tamarit I, Lordan O, Ruiz-Robledillo N. Effectiveness of the TEI program for bullying and cyberbullying reduction and school climate improvement. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2019;16(4), 580.
30. Chatters SJ, Zalaquett CP. Bullying prevention and prejudice reduction: assessing the outcome of an integrative training program. *The Journal of Individual Psychology*, 2018;74(1), 20-37.
31. Sır E, Lok N. The effect of self-esteem development programme applied to secondary school students on self-esteem and peer bullying victimization: A randomized controlled trial. *Journal of Pediatric Nursing*. 2024;77:e305-e312.
32. Yalnız A, 2019. Kabul ve kararlılık terapisi yönelimli psikoeğitim programının akran zorbalığı üzerindeki etkisi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya: Sakarya Üniversitesi; 2019.
33. Kale M, Demir S. Olumlu davranış geliştirme etkinlik programının, öğrencilerin zorbalık davranışlarını azaltmadaki etkisinin incelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2020;13(2), 47-57.
34. Sezgin S. Akran zorbalığını önlemeye yönelik psikoeğitim programının zorbalık düzeyi ve problem çözme becerisi üzerindeki etkisi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu: Ordu Üniversitesi; 2023.
35. Zuzevičiūtė I. Olweus Bullying Prevention Program in Lithuania: Bullying rates in the first cohort of schools, 2008–2019. *International Journal of Bullying Prevention*, 2023;5,194–201.
36. Özbek ÖY, Taneri PO. İlkokullar için akran zorbalığı önleme modülünün tanıtımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2022;13(1),55-87.
37. Gaffney H, Farrington DP, Ttofi MM. Examining the effectiveness of school-bullying intervention programs globally: A meta-analysis. *International Journal of Bullying Prevention*. 2019;1,14-31.
38. Ossa FC, Jantzer V, Eppelmann L, Parzer P, Resch F, Kaess M. Effects and moderators of the Olweus bullying prevention program (OBPP) in Germany. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2021;30,1745-1754.
39. Üstün A, Şenyer D. Ortaokullarda karşılaşılan akran zorbalığı ve akran zorbalığına karşı öğretmen görüşleri, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 2022;8(61): 1176-1183
40. Karabulut R, Kucur A, Yıldızlı F, Çetin G, Eroğlu S. Akran zorbalığına maruz kalmış ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı ile baş etme yöntemlerinin incelenmesi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023;5(1), 33-50.